

Переверза О. Я.,
кандидат юридичних наук, викладач
Ізмаїльського навчального центру
«Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри права
Придунайської філії
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ПРИМУСОВОГО ОСВІДУВАННЯ, ЩО СУПРОВОДЖУЄТЬСЯ ОГОЛЕННЯМ ОСОБИ

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION AND TACTICS OF CONDUCTING COMPULSORY EDUCATION, WHICH IS ACCOMPANIED BY THE APPEARANCE OF A PERSON

Робота присвячена деяким проблемам правової регламентації та тактики освідування, яке проводиться примусово та супроводжується оголенням особи. Здійснюється аналіз окремих проблем фіксування результатів освідування в цій слідчій ситуації в світлі новел КПК України. Робиться висновок щодо зміни тактики проведення освідування на досудовому слідстві для запобігання порушення конституційних прав особи.

***Ключові слова:** оголення, примусове освідування, що супроводжується оголенням, повага до честі та гідності, слідчі ситуації при примусовому освідуванні, процесуальні підстави проведення освідування, тактика проведення й фіксування освідування.*

Работа посвящена некоторым проблемам правовой регламентации и тактики освидетельствования, которое проводится принудительно и сопровождается оголением лица. Осуществляется анализ отдельных проблем фиксации результатов освидетельствования в этой следственной ситуации (в свете новел УПК Украины). Делается вывод об изменении тактики проведения освидетельствования на досудебном следствии для предотвращения нарушения конституционных прав лица.

***Ключевые слова:** оголение, принудительное освидетельствование, которое сопровождается оголением, уважение чести и достоинства лица, следственные ситуации при принудительном освидетельствовании, процессуальные основания для проведения освидетельствования, тактика проведения и фиксации освидетельствования.*

The work is devoted to some problems of legal regulation and certification tactics, which is conducted compulsorily and is accompanied by the exposure of the person. The analysis of some problems of fixing the results of the certification in this investigative situation (under the Code of Criminal Procedure of Ukraine) is being carried out. The conclusion is made about the change in the tactics of carrying out the certification at the pre-trial investigation to prevent the violation of the constitutional rights of the person.

***Key words:** exposure, compulsory certification, which is accompanied by exposure, respect for the honor and dignity of the person, investigative situations with compulsory certification, procedural grounds for carrying out the certification, tactics of carrying out and fixing the certification.*

Протоколи слідчих (розшукових дій) є одним з основних джерел доказів. Згідно зі ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у скоєнні злочину, доки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлена обвинувальним вироком суду. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [1]. Крім того, у ст. 28 Конституції України проголошено право особи на повагу її гідності, тому ніхто не може бути підданий діям, які принижують гідність особи, та жодна особа без її вільної згоди не може бути піддана медичним та іншим дослідям [1].

Системне тлумачення ч. 1 ст. 241 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) дає нам змогу дати таке визначення освідування: це слідча (розшукова) дія, яка здійснюється для виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не треба проводити судово-медичну експертизу [2].

Тому дуже важливо окреслити ту грань, за якої водночас при проведенні досудового розслідування будуть дотримані ці обидві статті Конституції щодо доведеності вини особи та збереження її гідності.

Актуальність дослідження зумовлена й тим, що 13.04.2012 р. Верховною Радою України було прийнято КПК України, в якому змінилася процесуальна регламентація проведення освідування як різновиду слідчої (розшукової) дії [2].

У теорії кримінального процесу та криміналістичній літературі процесуальні основи освідування та тактика його проведення розглянуті у багатьох розвідках. Окремі праці цій проблематиці приділяли А.В. Даниленко, Т.І. Савчук, Л.С. Куприянова, О.В. Гусєєва [3], С.С. Ключуряк [4; 5], Л.М. Димидова [6], Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков [7–10], В.В. Топчий, Н.В. Карпенко [11; 12], А.І. Кунтій [13], Н.З. Рогатинська, І.О. Загорська [14], Д.О. Шумейко [15]. Інші науковці окреслювали освідування у процесі аналізу загальних питань тактики проведення слідчих (розшукових) дій, а саме: А.А. Благодир [16, с. 3], А.І. Козленко, О.В. Карнаухов [17],

С.Ю. Карпушин [18], Є.О. Курта, Г.С. Римарчук [19], А.М. Титов [20], С.В. Харченко [21] тощо. Не обійшли увагою це питання і практичні працівники в інформаційних джерелах [22; 23]. Водночас відсутнє окреме обґрунтоване визначення поняття примусового освідування, що супроводжується оголенням, на досудовому слідстві у світлі новел КПК України та тактики його проведення та фіксування на досудовому слідстві з метою запобігання порушення конституційних прав особи.

Метою цієї статті є розв'язання деяких дискусійних проблем, які залишаються поза увагою вчених, а саме: визначення поняття оголення та примусового освідування, що супроводжується оголенням (як вид освідування); запровадження процесуальних підстав для цього виду освідування; запровадження деяких нових тактичних прийомів проведення примусового освідування, що супроводжується оголенням, для запобігання порушення конституційних прав особи, включаючи окреслення проблем фіксування результатів примусового освідування, що супроводжується оголенням особи.

Фактичні дані, отримані у процесі освідування, набувають сили доказу тільки в тому разі, якщо вони отримані без приниження гідності особи та зафіксовані в належній формі. Тому дуже важливо не допустити приниження гідності особи під час проведення примусового освідування, оскільки, якщо це станеться, то, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України [2], всі отримані дані будуть визнані судом недопустимим доказом.

Прийнятим 13.04.2012 р. КПК України введені деякі новели щодо фактичних та процесуальних підстав, мети проведення освідування взагалі, розмежування судово-медичної експертизи та судово-медичного освідування, які добре відображені в літературі [3, с. 182; 4; 5; 6, с. 126–127; 9, с. 151; 10, с. 3; 11, с. 45, 47; 12, с. 159–161; 14, с. 134], однак питання про підстави та мету примусового освідування, що супроводжується оголенням особи, не знайшло суцільного і системного опису.

Перш за все, необхідно визначитися з етимологією нового терміна, який введено до КПК України, – оголення особи. У ч. 2 ст. 241 КПК України наведено тільки формулювання: «освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи» [2], але не наводиться його розшифрування. Але заради дотримання процесуальних прав особи при здійсненні цієї слідчої дії потрібно особі, яка проводить освідування, чітко розуміти ту міру оголення для кожної конкретної слідчої ситуації, яка залежить від пори року, корпоративної, загальної культури, поведінки особи. Так, по-перше, у холодну пору року неоголеними в особи можуть бути тільки обличчя, кисті рук. Але не виключена можливість, коли руки особи будуть прикриті рукавицями. По-друге, у теплу пору року особа через корпоративну культуру, незважаючи на високу температуру повітря, може бути одягнута у сукню з довгими рукавами, довгу сукню та непрозорі колготки (або брюки). Інша ж особа в теплу пору року може бути одягнена у коро-

венькі шорти та майку, яка ледь прикриває живіт. Як бачимо, у цих трьох випадках оголення відрізняється мірою роздягнення особи. Крім того, треба враховувати, що особа може ходити більш або менш роздягнутою через особисте сприйняття холоду або тепла, що взагалі тяжко передбачити слідчому, який готує проведення освідування. Тому, на нашу думку, законодавцю потрібно було чітко дати поняття оголення особи або взагалі обійти це поняття, оскільки в холодну пору року оголенням особи фактично буде зняття одягу і усього тіла. Така ситуація може мати місце й тоді, коли особа через релігійні міркування одягнута в літню пору у паранджу.

По-друге, системного розуміння потребує аналіз другого речення ч. 2 статі 241 КПК України, в якому підкреслено, що освідування, яке супроводжується оголенням, проводиться «і за згодою особи» [2]. Науковцями неодноразово піднімалося питання про можливість досягнення компромісу при проведенні досудового розслідування. Є.О. Курта, Г.С. Римарчук підкреслюють, що ця слідча дія покладає на слідчого та прокурора обов'язки правового та морального характеру, оскільки об'єктом освідування є тіло людини й основними вимогами морального характеру є повага до честі і гідності особистості. Вони пропонують із метою досягнення згоди йти на взаємні поступки з підозрюваним: з боку особи – добровільна згода на участь в освідуванні, а з боку слідчих органів – застосування примусу та врахування цієї згоди як допомога слідству. Особі, до якої буде застосоване освідування, пов'язане з оголенням тіла, слідчий може запропонувати укладення компромісу в обмін на добровільну згоду на проведення слідчої дії, а саме: провести освідування за допомогою лікаря; надати додаткові гарантії, що під час проведення освідування буде забезпечене її право на таємницю приватного життя; не застосовувати для фіксування результатів освідування засобів фото- та відеозйомки [19, с. 258–259]. Але ці автори не дають якихось рекомендацій щодо ситуації, коли такого компромісу досягти не вдалося. Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков звертають увагу на деякі незрозумілості в тлумаченні цих фраз, внаслідок чого виникає питання про те, як варто розуміти згоду особи, яка освідується. Чи має вона поширюватися тільки на проведення освідування лікарем чи слідчим? За загальним правилом, стать лікаря не має значення для визнання принизливим факту оголювання освідуваного. Тоді така згода може стосуватися лише слідчого. Проте, незважаючи на таку згоду, слідчий, прокурор не можуть бути присутніми під час освідування особи іншої статі, якщо це пов'язане з оголенням (ч. 2 ст. 241 КПК України). Тому такий припис зазначені автори вважають недоречним і таким, що потребує вилучення [8, с. 144; 10, с. 5]. На нашу думку, посилення на наявність у законі вказівки «на оголення за згодою особи» недоречне ще й тому, що метою освідування є огляд тіла особи, а здебільшого і частіше поверхня тіла прикрита одягом та потребує оголення. Неотримання згоди не дає

змоги провести освідування та встановити істину в кримінальному судочинстві.

По-третє, виникає питання, що робити слідчому, який не зміг отримати таку згоду, незважаючи на всі засоби встановлення психологічного контакту. Чи можна провести освідування, що супроводжується оголенням, без наявності згоди? Серед фахівців точиться дискусія щодо можливості проведення примусового освідування, коли особа не бажає, щоб її оглядали. Є.Д. Лук'яничков і Б.Є. Лук'яничков аналізують можливість примусу залежно від процесуального статусу особи: підозрюваний, потерпілий, свідок [7, с. 152]; В.В. Топчий і Н.В. Карпенко підкреслюють, що, по-перше, КПК України 2012 р. вперше закріпив змогу проведення освідування примусово, по-друге, процесуальні особливості його проведення мають бути однаковими незалежно від процесуального статусу особи. Також науковці детально розкривають особливості психологічного та фізичного примусу [11, с. 48, 50; 12, с. 162]. Н.З. Рогатинська та І.О.Загорська наголошують на можливості та допустимості застосування примусу в формі фізичного впливу, його меж та підстав до учасників процесу, які відмовляються від проведення освідування, а також на необхідності забезпечення непорушення наявної тонкої грані між дотриманням гарантованих основним законом прав особи на повагу до її честі та гідності, на недоторканість особи та життям заходів, із метою отримання найбільш повного обсягу доказової інформації щодо наявності на тілі особи слідів кримінального правопорушення [14, с. 135]. Але ці автори мають на увазі взагалі примусове освідування, не відокремлюючи примусове освідування, пов'язане з оголенням. Ми, проаналізувавши місце ч. 3 ст. 241 КПК України щодо інших частин статті, зробили висновок, що законодавець спочатку у ч. 2 згадує про освідування, що супроводжується оголенням, а потім у ч. 3 описує процедуру проведення освідування взагалі та дає змогу провести його примусово, при цьому освідування, пов'язане з оголенням, не стає винятком. Для більшого дотримання прав особи в ч. 3 ст. 241 КПК України друге речення треба було сформулювати чіткіше, а саме: «Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово, і у разі, коли воно супроводжується оголенням особи». Таке тлумачення більш доцільне, оскільки виходить з етимології слова оголення, бо в сучасному житті особа більшість часу не оголена.

По-четверте, необхідно запровадити процесуальні підстави для проведення освідування, що супроводжується оголенням. У чинній редакції ч. 1 ст. 241 КПК України вказані фактичні підстави для проведення освідування, які не мають відмінностей з освідуванням, що супроводжується оголенням, бо слідчому не завжди вдається в тій чи іншій ситуації спрогнозувати потребу оголення тіла особи. Говорячи про загальні процесуальні підстави для проведення освідування, варто зауважити, що для його проведення необхідна постанова прокурора. У літературі деякі науковці вказують на складність

отримання постанови в деяких слідчих ситуаціях. Так, В.В. Топчий, Н.В. Карпенко, аналізуючи слідчу практику, зазначають, що при розслідуванні злочинів, скоєних проти життя та здоров'я людини, освідування проводилося менше, ніж у 5% кримінальних проваджень. Разом із тим в окремих регіонах (Волинська, Запорізька, Львівська, Одеська області) питання, які можливо вирішити під час освідування, вирішувалися шляхом проведення судово-медичної експертизи. Незначна кількість проведення освідувань пояснюється ускладненням процедури отримання дозволу на проведення освідування, насамперед, у нічний час чи у вихідні дні та призводить до втрати ефективності вказаної слідчої дії або зводить її результативність нанівець, оскільки окремі сліди чи явища на тілі людини зберігаються нетривалий час (сліди ін'єкцій, стан сп'яніння) або можуть змінюватися чи зникати (піднігтьовий вміст, наявність сторонніх речовин), а його проведення без постанови прокурора є підставою для визнання доказу недостовірним [11, с. 45; 12, с. 160]. Із твердженням цих авторів можна погодитися, за винятком стану сп'яніння, бо для його встановлення необхідно проводити дослідження (наприклад, по сечі та крові), що виходить за рамки освідування, оскільки за чинним КПК України освідування можна проводити, якщо нема потреби проводити судово-медичну експертизу. Є.Д. Лук'яничков і Б.Є. Лук'яничков підкреслюють, що для визначення стану людини, зокрема сп'яніння, наркотичного збудження, необхідні спеціальні знання, тому необхідним є проведення судово-медичної експертизи, а не освідування (слідчого або судово-медичного) [10, с. 8]. У сучасних умовах, у зв'язку зі змінами КПК України від 03.10.2017 р., які набудуть чинності з 16.03.2018 р., згідно з ч. 1 ст. 242 КПК України провести експертизу можна тільки на підставі доручення слідчого судді або суду на підставі клопотання сторони кримінального провадження [2, с. 45], отримати яке в невідкладних випадках буде теж складно. Не можна погодитися з пропозицією Д.О. Шумейка щодо обов'язкової участі у тактичній операції прокурора у разі необхідності освідування особи, оскільки лише за таких умов прокурор зможе оперативно винести постанову про проведення освідування [15, с. 104], тому що це, на нашу думку, буде не економією ресурсів правоохоронних органів.

Постає питання, як діяти слідчому у таких випадках. Вбачаємо можливим два варіанти зміни процесуальних підстав для проведення примусового освідування, що супроводжується оголенням. Перший варіант, який пропонують після аналізу досвіду зарубіжних країн В.В. Топчий і Н.В. Карпенко [12, с. 160], полягає у тому, щоб проводити освідування взагалі не тільки на підставі постанови прокурора, а і слідчого. Вказані науковці вважають за доцільне проводити освідування до відкриття кримінального провадження, насамперед, за повідомленням про скоєння злочинів проти статевий свободи та статевий недоторканості [11, с. 46; 12, с. 161]. На нашу думку, це правило можна поширити і на примусове освідування, що супроводжується ого-

ленням, але тільки з дотриманням процедури, аналогічної до проведення обшуку в невідкладних випадках, – згідно зі статтею ч. 3 ст. 233 КПК України після здійснення невідкладного освідування негайно звернутися з клопотанням до слідчого судді. Другий варіант змін до кримінально-процесуального законодавства полягає у тому, щоб поширити на примусове освідування, що супроводжується оголенням, отримання ухвали слідчого судді (у разі, коли примусове освідування, що супроводжується оголенням, не має невідкладний характер), із метою більшого захисту проголошеного законодавством права особи на повагу її гідності.

Ми вважаємо, не є доцільним поширювати на освідування, що супроводжується оголенням, обов'язкову участь захисника, як це прописано для обшуку в абз. 2 ч. 5 ст. 236 КПК України (в редакції змін 03.10.2017 р.) при особистому обшуку, бо захисник може бути іншої статті, ніж особа, яку освідують. Достатньою у такому разі є участь лікаря, яку можна вважати обов'язковою.

По-н'яте, необхідно запровадити деякі нові тактичні прийоми проведення примусового освідування, що супроводжується оголенням, з метою запобігання порушення конституційних прав особи. В тактичному плані проведення цього виду освідування, як і іншої слідчої дії, здійснюється в три етапи: підготовка, проведення, фіксування ходу та результатів. При проведенні підготовчих дій слідчому треба в загальних рисах спрогнозувати міру одягнення особи, а також її реакцію на факт проведення освідування. Це потрібно для того, щоб заздалегідь підготувати процесуальну підставу для проведення освідування, а також приміщення, сприятливе за санітарними нормами для оголення особи. Окремо треба подбати про підбір понятих та особи, яка буде проводити освідування, однієї статі з особою, яку освідують. Такі особи про всяк випадок мають перебувати в окремому приміщенні та чекати команди слідчого для участі в освідуванні, оскільки, як уже зазначалося, слідчий не завжди може спрогнозувати, в якому одязі прийде особа на проведення слідчої дії. Тому може статися ситуація, що треба буде підняти рукав сорочки, а це буде уже оголення особи. А.Н. Кунтій підкреслює, що якісний склад понятих має важливе значення для отримання позитивного результату освідування та бажано, щоб вони були незнайомі з освідуваним, краще близькі за віком. Також потрібно усвідомлювати, що не кожній особі приємно, щоб її оголене тіло оглядав не тільки слідчий, а ще й поняті, які є сторонніми особами, запрошеними з вулиці. А.В. Кунтій пропонує для освідування, яке супроводжується оголенням та проводиться лікарем чи лікарем – судово-медичним експертом, вважати участь понятих не обов'язковою [13, с. 314]. З цим автором можна погодитися частково, бо лікар не здійснює освідування, а бере участь у ньому як спеціаліст, а освідування проводить слідчий. У понятих зовсім інші функції: вони фіксують своїми підписами у протоколі слідчої дії виявлені фактичні дані. Крім того, ця пропозиція суперечить

ч. 7 ст. 223 КПК України, яка зобов'язує слідчого запросити для освідування понятих, за винятком безперервного відеозапису ходу здійснення слідчої дії. Тобто законодавець увів альтернативу присутності понятих – технічний засіб. У разі технічних помилок при записі або псуванні апаратури фактично у слідчого не буде альтернативного джерела інформації по провадженню, а підтвердити факт дотримання процедури проведення освідування та дотримання прав особи, яку освідують, не буде кому. Тому, на нашу думку, наявність понятих є додатковою гарантією дотримання прав особи, яку освідують, при проведенні освідування, що супроводжується оголенням. Під час проведення робочого етапу цього виду освідування потрібно враховувати психологічні аспекти, зумовлені тим, що огляд тіла живої людини сторонньою особою завжди пов'язаний із психологічною напругою освідуваного [22], тому А.І. Кунтій підкреслює, що примус має застосовуватися особами тієї ж статі, тобто до підозрюваного чоловічої статі примус застосовується чоловіком, відповідно, до жінок – жінками [13, с. 315]. Ми вважаємо, що це правило поширюється і на інших освідуваних. С.В. Харченко досліджує, що неповнолітні освідувалися в 46% проваджень, про що говорили 75% слідчих при анкетуванні [21, с. 8]. Деякі автори висловлюють думку, що при освідуванні неповнолітнього потрібна обов'язкова присутність законних представників та захисника [20, с. 15; 23]. З ними можна погодитися частково, оскільки законні представники (батько, мати, усиновлювачі) – це рідні для неповнолітнього особи, тому їх статі має порівняне значення. До того ж, у цьому разі треба враховувати особисті відносини між ними. Інша річ, коли статі захисника не збігається зі статтю освідуваного неповнолітнього, тіло якого треба оголити примусово. Н.З. Рогантинська та І.О. Загорська підкреслюють, що процедура освідування має здійснюватися таким чином, щоб звести до мінімуму можливий негативний вплив на психічне здоров'я неповнолітніх; що для цієї категорії осіб застосування примусу вкрай небажане [14, с. 136]. У разі застосування примусу щодо освідуваного діяти треба так, щоб не принижувати честь та гідність особи та не ставити її в небезпечний для здоров'я стан. Усі зусилля мають бути спрямовані на обережне розстібання і підняття одягу, у жодному разі його не можна рвати або різати.

Не менш важливе значення в тактичному плані при примусовому освідуванні, що супроводжується оголенням, має протоколювання. Науковці, аналізуючи фіксування освідування, не дійшли однозначного погляду щодо процесуальних та тактичних особливостей цієї дії. На нашу думку, не можна погодитися з А.І. Кунтієм, який зазначає, що фіксування слідів та особливих прикмет, які знаходяться на закритих та інтимних частинах тіла, шляхом фотозйомки та відеозапису може здійснюватися тільки за згодою особи. Також можна погодитися з пропозицією А.І. Кунтія стосовно того, що відеозйомка дає змогу зафіксувати поведінку особи під час слідчої дії [13, с. 316–317]. Варто лише додати, що в ситуації примусового осві-

дування, що супроводжується оголенням, навпаки, бажано проводити відеозйомку як додатковий засіб фіксації для виключення можливих суперечностей щодо порушення честі та гідності особи. Потрібно також законодавчо урегулювати суперечність, яка є у ч. 4 ст. 241 КПК України: зображення, демонстрація яких може розглядатися як образливе для освідуваної особи, зберігається в опечатаному виді і може надаватися лише суду під час судового розгляду [2]. Це порушує право сторони на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, адже, згідно зі ст. 105 КПК України, фото- та відеозйомка – це додатки до протоколу, додаткові засоби фіксації. Крім того, деякою мірою це суперечить ч. 12 ст. 290 КПК України, в якій зазначається, що якщо сторона не здійснить відкриття матеріалів, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази [2]. На нашу думку, ці матеріали мають надати для ознайомлення стороні кримінального провадження.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки щодо зміни кримінально-процесуального законодавства:

– по-перше, на законодавчому рівні дати поняття оголення особи або взагалі не згадувати його, оскільки цей стан залежить від слідчої ситуації і більшу частину часу особа не оголена, таким чином освідування здебільшого передбачає оголення;

– по-друге, виключити незручний термін «за згодою» із тексту статті;

– по-третє, для більшого дотримання прав особи в ч. 3 ст. 241 КПК України друге речення треба сформулювати чіткіше, а саме: «Після цього особі пропонується добровільно пройти освідкування, а в разі її відмови освідкування проводиться примусово, і у разі, коли воно супроводжується оголенням особи»;

– по-четверте, надати змогу слідчому здійснювати на підставі свого рішення невідкладне примусове освідкування, що супроводжується оголенням, з обов'язковою участю лікаря, після закінчення якого негайно звернутися з клопотанням до слідчого судді, як при проведенні обшуку в невідкладних випадках, згідно зі ст. ч. 3 ст. 233 КПК України. А у разі, коли примусове освідкування, що супроводжується оголенням, не має невідкладний характер, отримувати ухвалу слідчого судді для більшого захисту проголошеного законодавством права особи на повагу її гідності;

– по-п'яте, зобов'язати слідчого обов'язково запрошувати для освідування понятих, незалежно від безперервного відеозапису процесу здійснення слідчої дії (як огляду місця події та обшуку), а також знайомити з цими записами при відкритті матеріалів кримінального провадження іншу сторону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення 15.09.2016 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 26.12.2017).
2. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI. Дата оновлення 07.01.2018 та 16.03.2018. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.01.2018).
3. Даниленко А.В., Савчук Т.І., Куприянова Л.С., Гусеева В.О. Деякі проблемні питання освідування осіб. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Серия «Юридические науки». 2013. Том. 26(65). С. 180–185. URL: http://sn-jurid.crimea.edu/arhiv/2013/26_1law/026danil.pdf (дата звернення: 26.12.2017).
4. Клочуряк С.С. Мета і завдання освідування за КПК України. Закон і життя. 2013. № 3. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/3/05.pdf> (дата звернення: 26.12.2017).
5. Клочуряк С.С. Освідування в системі слідчих (розшукових) дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2013. 19 с.
6. Демидова Л.М., Павленко Т.А. Акт судово-медичного освідування особи, здійсненого експертом, як офіційний документ: проблеми слідчо-судової практики. Питання боротьби зі злочинністю. 2015. Вип. 29. С. 119–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbz_2015_29_11 (дата звернення: 26.12.2017).
7. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Освідування особи – засіб інформаційного забезпечення розслідування. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. Київ. 2012. № 1. С. 150–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2012_1_29 (дата звернення: 26.12.2017).
8. Лук'янчиков Є.Д. Захист прав особи в процесі освідування. Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти: тези VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, у рамках відзначення Всеукраїнського тижня права, присвяченого річниці проголошення Загальної декларації прав людини та Дню прав людини (Київ, 24 груд. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 143–145. URL: http://ipp.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/04/St_218.pdf (дата звернення: 26.12.2017).
9. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Удосконалення правового регулювання освідування. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7383/%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20.%20%20.%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20..pdf?sequence=1> (дата звернення: 26.12.2017).
10. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Правові та організаційні питання освідування. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 1 (11). С. 1–19. URL: <http://lj.ou.edu.ua/articles/2015/n1/15lydopo.pdf> (дата звернення: 26.12.2017).
11. Топчій В.В., Карпенко Н.В. Проблемні питання освідування і застосування примусу для його проведення. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. Вип. 1(2) С. 43–52. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 26.12.2017).
12. Топчій В.В., Карпенко Н.В. Заходи примусу для забезпечення освідування у кримінальному провадженні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 4. С. 158–164. URL: www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/8-2015/topchij.pdf (дата звернення: 26.12.2017).
13. Кунтій А.І. Тактика проведення освідування підозрюваного у кримінальному провадженні про умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. Львівський державний університет внутрішніх справ. Науко-

вий вісник. 2014. № 2. С. 310–319. URL: http://journal.lvduvs.edu.ua/visnyky/nvsvy/02_2014/14kaisdh.pdf (дата звернення: 26.12.2017).

14. Рогатинська Н.З., Загорська І.О. Правова характеристика окремих аспектів освідування особи. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 3. Том 3. С. 133–137. URL: www.lj.kherson.ua/2015/pravo03/part_3/33.pdf (дата звернення: 26.12.2017).

15. Шумейко Д.О. Освідування особи при розслідуванні прийняття пропозицій, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правозастосування. Право.ua. 2015. № 1. С. 100–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2015_1_17 (дата звернення: 26.12.2017).

16. Благодир А.А. Застосування примусу під час провадження слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2009. 16 с.

17. Козленко А.І., Карнаухов О.В. Особливості проведення огляду, обшуку та освідування у кримінальному провадженні про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. Актуальна юриспруденція. Юридичні науково-практичні Інтернет-конференції (24.04.2016). Секція № 5. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1280%3A200416-19&catid=152%3A5-0416&Itemid=188&lang=ru (дата звернення: 26.12.2017).

18. Карпушин С.Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутрішніх справ. Київ, 2016. 22 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1422/1/karpushin_avtoref.pdf (дата звернення: 13.01.2018).

19. Курта Є.О., Римарчук Г.С. Можливості укладання компромісу під час проведення слідчих (розшукових) дій. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». 2015. № 813. С. 256–261. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/30091> (дата звернення: 26.12.2017).

20. Титов А.М. Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 20 с.

21. Харченко С.В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 // Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 21 с.

22. Освідування неповнолітніх. 27.03.2013 р. URL: <https://www.medsprava.com.ua/.../165-osviduvannja-nepov...> (дата звернення: 26.12.2017).

23. Психологія освідування. URL: http://info-library.com/content /7785_Psihologiya_osvidyvannya.html (дата звернення: 26.12.2017).